
A legyőzöttek – Az I. világháború véres öröksége

A századik évfordulónak köszönhetően az első világháború ismét a historiográfiai érdeklődés homlokterébe került, amit a korszakkal foglalkozó történészek számára is szinte áttekinthetetlen, könyvtáryi új irodalom is nyilvánvalóvá tesz. *Robert Gerwarth* kitűnő könyve a száz évvel ezelőtti nagy világgégés közép- és kelet-európai hatását vizsgálja a világháborús vesztes országok példáján. A téma megközelítése azon történészek sorát növeli,¹ akik a global history segítségével elemzik az első világháború történetét, így a munka globális kontextusba illeszti Európa keleti, vesztes felén 1923-ig pusztító erőszak-történetet is.

Robert Gerwarth Belinben született és végezte tanulmányait, jelenleg a Dublini Egyetem professzora, a dublini Trinity College-ban létrehozott „Háborús Tanulmányok Központjának”² igazgatója. Fő kutatási területe a XX. század első felére jellemző paramilitáris-félkatonai erőszakhullámok és a XX. századi német történelem. Számos tanulmány és könyv szerzője. Ismerté a 2011-ben a Yale University Press kiadó által kiadott „Hitler hóhéra – Heydrich élete” című könyvével³ vált. Az első magyar nyelvre lefordított munkája „Háború béke idején – Paramilitáris erőszak Európában az első világháború után”.⁴

Már a kötet címe (A legyőzöttek – Az első világháború véres öröksége) is jelzi az olvasó számára, hogy a nagy világgégés következmé-

---

1 Christopher Clark: *The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914*. Penguin, London, 2012. Alexander Watson: *Ring of Steel: Germany and Austria-Hungary in World War I*. Basic Books, New York, 2014.

2 Az intézet honlapja: <https://www.ucd.ie/warstudies/> (megtekintve: 2019-10-05)

3 Robert Gerwarth: *Hitler's Hangman: The Life of Heydrich*. Yale University Press, New Haven / London, 2011.

4 Robert Gerwarth-John Horne: *Háború béke idején: Paramilitáris erőszak Európában az első világháború után*. L'Harmattan, Budapest, 2017.

nyeit a vesztesek szemszögéből vizsgálja. Nem csak az elemzés perspektívája, hanem az időintervallum is eltér a tradicionális narratívák megközelítésétől: az 1917-es februári orosz forradalom az 1923-as lausanne-i béke közötti éveket vizsgálja. Az első világháború nagy vesztesei – a Német Császárság, az Osztrák-Magyar Monarchia, az Oszmán Birodalom és Bulgária – mellett nem került el a szerző figyelmét az olasz és a görög események tendenciózus alakulása sem. Az elégedetlen győztes Olaszországból indult világhódító útjára a fasiszmus, míg Görögországban az 1919–1922 között a törököktől elszenvedett katonai vereség hagyott mély nyomokat a kollektív emlékezetben és erőszak történetben.

1918 őszén a világháború csupán a nyugati fronton ért véget, Európa keleti felében szinte átmenet nélkül folytatódott a politikai erőszak. Különböző katonai és/vagy félkatonai szervezetek révén, hatalmas erőszakhullám söpört végig Európa keleti és délkeleti részein. A szerző ezt igyekezett számszerűsíteni is, miszerint az 1917 és 1920 közötti rövid négy évben összesen 27 erőszakos rendszerváltozás történt a vizsgált régióban. Mindez igen nagy véráldozatokkal járt, 1923-ig összesen 4 millió ember lelte halálát ezekben a konfliktusokban. Gerwarth három különböző konfliktustípust különböztet meg. Az első csoportba azon országokat sorolta, amelyek országhatárt átlépő háborút vívtak egymással, mint például Lengyelország, Szovjet-Oroszország, Görögország és Törökország. A második csoportba tartozó országokban polgárháborúk szedték áldozataikat, úgy Finnországban, mint Magyarországon. A harmadik típus esetében nemzeti és/vagy társadalmi csoportok küzdöttek a politikai-hatalmi dominanciáért, mint például Oroszországban, Magyarországon és Bulgáriában. Gerwarth azonban felhívja az olvasója figyelmét arra is, hogy ezek nem prototípusok, hanem az egyes konfliktustípusok átfedésben voltak egymással.

A kötet jól felépített áttekintést nyújt arról a számtalan nemzeti és transznacionális konfliktusról, amelyek mintegy fél évtizedig nehezítették a világháború utáni újjáépítést. A munka valójában azt az érvet támasztja alá, hogy az 1918 utáni konfliktusoknak kettős kiindulópontja volt, mégpedig az 1917-es bolsevik hatalomátvétel és a központi hatalmak 1918-as veresége.

Módszertani megközelítése kompartisztikára épít, felvázolja a vesztes országok háború utáni évek hasonló és eltérő politikai és szociális jelenségeit, de túl is lép azon az „entangled history” segítségével, hiszen az egyes országok közötti, országhatárokat átlépő kölcsönhatásokat is vizsgálja. A könyv igen széles forráskörből merít. Bár általánosságban elmondható, hogy a szerző elsősorban másodlagos forrásokból dolgozott, azonban mindezt tíz különböző nyelvű szakirodalomra támaszkodva tette meg.

A könyv három fő témakör köré épül fel, amelyek mindegyike öt fejezetből áll. Az első szakasz, a „vereség”, az 1918. novemberi fegyverszünet előtti másfél évet elemzi. Az 1917-es februári orosz forradalommal kezdődik, amelyet kezdőpontnak tekint az azt követő transznacionális véres események szempontjából. A Breszt-Litovszkban Németországgal és az Osztrák–Magyar Monarchiával aláírt, 1918. márciusi különbéke keretében a bolsevik vezetés jelentős nyugati területekről mondott le. A központi hatalmak a keleti fronton kötött békétől várták a többi front megerősítését. 1918 elején Németország és szövetségesei számára a háború megnyerhetőnek tűnt, szinte minden fronton csapatösszevonásokat hajtott végre és hatalmas mennyiségű hadianyagot halmoztak fel. Ez az optimizmus azonban gyorsan illúzióvá vált, az antant sikeresen megállította az offenzívákat és ellentámadást kezdeményezett. Az olasz hadsereg áttörte a Monarchia védvonalát. A bolgárok helyzetét nehezítette, hogy annak ellenére, hogy Dél-Szerbia nagy részét elfoglalták és Románia felett is győzelmet arattak, a hátszágban hatalmas éhség dúlt. A német csapatokat az antant erői nyugaton visszaszorították, így a vereség elkerülhetetlenné vált a központi hatalmak számára. Gerwarth szerint ez a két fejlemény, az 1917-es orosz összeomlás és a központi hatalmak 1918-as veresége kulcsfontosságúak, annak az erőszaknak és brutalitásnak a megértéséhez, amely a háború utáni években Európa számos részén pusztított.

A könyv második fő egysége a politikai erőszak egyik formájára, a forradalmi és ellenforradalmi hullámokra koncentrál. A bolsevikok a hatalom átvétele és megőrzése érdekében az erőszak és brutalitás számos eszközét alkalmazták, ami az új államalakulatokból, mint

például Ukrajna vagy az etnikai alapon szerveződő partizáncsapatokból erőszakos reakciókat váltott ki. Amikor 1918. november 11-én nyugaton a német fegyverletétellel véget ért a háború, keleten éppen ekkor szabadult el az erőszakhullám.

Az oroszországi átalakulások és a polgárháború jellemzését követően a szerző elkezdte szélesíteni narratívája körét és transznacionális perspektívából vizsgálta a bolsevizmus terjedését Közép és Dél-Európában. Polgárháborús események zajlottak Németország, Ausztria és Magyarország területén is, ahogy az olasz szátrájkhullámok résztvevőinek egy jelentős részét is az oroszországi események inspirálták.

A könyv harmadik fejezete a „birodalmak hanyatlása” címet kapta. A hangsúly ebben a részben az 1918 utáni nagy birodalmak összeomlásán volt, a posztimperialis átmenet és az erőszak összefüggéseit vizsgálta. 1918 novemberében a tradicionális kontinentális birodalmak elszakadni vágyó kisebbségei Woodrow Wilson 14 pontjára hivatkozva deklarálták függetlenségüket, ami egyben az Osztrák–Magyar Monarchia és az Oszmán Birodalom összeomlását is eredményezte. Az új határhúzások sokszor az etnikai viszonyok figyelmen kívül hagyásával történtek, az egyes területek hovatartozását több esetben is fegyveres konfliktus döntötte el. Az 1919 elején Versaillesben összeült békekonferencia egyik legfőbb feladata lett volna ezt a robbanásszerű veszélyt megszüntetni, amit elsősorban a nagy birodalmak földarabolásával és kisebb „nemzetállamok” szervezésével igyekeztek elérni. Összességében azonban a győztesek által húzott határvonalak gyakran csak új, bizonytalan és továbbra is többnemzetiségű kisállamok létrejöttét eredményezték.⁵

Ebben a posztimperialis átmenetben a szerző nem hagyhatta a magyar eseményeket sem figyelmen kívül, még ha az összeurópai jelentősége miatt nem is szánt neki túl nagy teret. Mivel a munka a történéseket globális és transznacionális megközelítésben vizsgálja,

---

5 Margaret MacMillan: Die Friedensmacher. Wie der Versailler Vertrag die Welt veränderte. Propyläen, Berlin 2015. Jörn Leonard: Der überforderte Frieden: Versailles und die Welt 1918–1923. München, 2018. Eckart Konze: Die große Illusion: Versailles und die Welt 1918–1923. München, 2018.

képes arra, hogy a magyar eseményeket, az első világháború utáni erőszak történetet, az országhatárokon túlmutató folyamatokba illessze bele. Az események összehasonlítása révén az olvasó számára is nyilvánvalóvá válik, hogy a magyar történések nem elszigetelt jelenségek voltak, hiszen az első világháborút követően Európa keleti felében számos hasonló folyamat zajlott le. A magyarországi forradalmak, illetve a háború utáni „vörös” és „fehér terror” is szerves része volt a más vesztes országokban is zajló hasonló folyamatoknak.

Összegezve, Gerwarth egyértelművé tette, hogy az első világháború után rendkívül törékeny és bizonytalan állapot uralkodott Európa közepső, keleti és délkeleti régiójában. Mindezt újra alátámasztja azzal az érveléssel, hogy a számos polgárháború, forradalom és etnikai tisztogatás 1923-ig négy millió ember életét követelte. Bár 1923 után némiképp rendeződni látszódtak a nemzetközi viszonyok, és Európát viszonylag stabil állapot jellemezte, a gazdasági termelés elérte a háború előtti szintet, ami egyfajta optimista, reményteljes képet festett a nemzetközi viszonyok tekintetében. Azonban ezt a látszólagos demokratikus stabilitást az 1929-es tőzsdekrach ismét felborította. Ennek szemléltetésére hozta fel a szerző azt a példát, hogy az 1930-as évek végére csupán két demokratikus ország maradt azon államok közül, amelyek 1918 után jöttek létre: Finnország és Csehszlovákia. Mindez jól mutatja azt az ideológiatörténeti és mentális folyamatot, miszerint az emberek jelentős része csalódott a demokráciában. Helyette az erős vezető és központi állami hierarchia, illetve a szélsőségek felé elmozdulás – a fasizmus, a kommunizmus és a nemzetiszocializmus – határozta meg egyre nagyobb mértékben az emberek gondolkodását.

Végső következtetésként Gerwarth úgy véli, hogy a második világháború hosszú távú előzményei az 1917 és 1923 közötti események voltak. Ami túlmutat az addigi narratívák által hangoztatott nézeten, hogy az első világháború volt a XX. század „őskatasztrófája” (George F. Kennan). Véleménye szerint ugyanis a vizsgált időszakban az erőszak, a brutalitás és a gyűlölet addig soha nem látott, legszélsőségesebb formában jelent meg, ami 1923

után gyakorlatilag táptalajként, katalizátorként szolgált a második világháború borzalmaihoz. Sőt Gerwarth szerint az 1991-ben kitört délszláv háborúban vagy a 2013-as ukrán válságban jelentkező etnikai és politikai konfliktusok eredete, átvitt értelemben, az 1917–1923 közötti eseményekben keresendők.

Robert Gerwarth: *Die Besiegten: Das blutige Erbe des Ersten Weltkriegs.* (A legyőzöttek. Az első világháború véres öröksége) Siedler Verlag, München, 2017. ISBN 9783827500373. 448 o.

Lakatos Gábor